

Hunya Gábor

ROMÁNIA TERÜLETI FEJLŐDÉSE ÉS REGIONÁLIS POLITIKÁJA

Általános jellemvonások

A szocialista típusú gazdasági-társadalmi modernizációk célul tűzik ki az ország különböző fejlettségű területei, a város és a falu közti különbségek csökkentését. A „szocialista iparosítás” hatvanas évek végéig terjedő időszakában a szűkös erőforrások, a koncentrált ipartelepítés és az ország nagy részének infrastrukturális elmaradottsága miatt a fejlesztési politika jórészt a korábban is fejlett területeket részesítette előnyben. Kiemelten kezelték a 17 tartományi székhelyet, valamint a bányavidékeket, ahol foglalkozásváltással és bevándorlással biztosították a munkaerőt.

Az infrastrukturális ellátottság, az ipar és kulturális hagyományok alapján főleg a dél-erdélyi és bánáti német etnikum által lakott terület tűnt ki. Közepes szinten álltak az Erdély középső sávjában elhelyezkedő magyar városok. A Kárpátokon kívüli terület általában minden szempontból elmaradottabb volt. Szigetként emelkedett ki Bukarest és a Ploiești környéki olajmező, valamint öt másik város. A többi vidéki városnak fejletlen volt az iparszerkezete, a ritkán lakott déli és keleti mezőgazdasági vidékeken és a Kárpátok előterének falvaiban pedig szinte ismeretlen volt az ipari tevékenység, kezdetleges az infrastruktúra.

Az ipari foglalkoztatottság területi szórásából látható, hogy 1970-ig lassan változott az ipar területi koncentrációja (1. táblázat). A gazdasági növekedés a hagyományos ipari tengelyre koncentrált: Temesvár–Szeben–Brassó–Ploiești–Bukarest. Ettől távolabbi, fejlődő vidékek a

kőolajlelőhelyekhez a tengeri kikötőhöz, valamint a gálaí-i acélműhöz kapcsolódtak.

1. táblázat

Az 1000 lakosra jutó ipari foglalkoztatottak száma (A) és területi szóródása (B)

	1960	1965	1970	1975	1980	1985
A	72	88	108	130	165	173
B	0,82	0,72	0,68	0,47	0,40	0,39

Forrás: Saját számítás az *Anuarul Statistic* különböző évfolyamai alapján.

Ceaușescu főtítkárrá választása után hamarosan megkezdődött egy új közigazgatási, területfejlesztési és településhálózat fejlesztési koncepció kidolgozása. A következő évtizedet a gazdasági fejlődés decentralizálódása jellemezte, mindenütt új ipartelepek, fejlődő városok születtek. Más kelet-európai országokhoz képest megkésve, gazdasági fejlettségének megfelelően, a hetvenes évek végén kezdődött meg Romániában a munkaerőfelszívó iparosítás. Ez együttjárt az ipar területi szétáramlásával, ugyanakkor városokba koncentrálódásával és nagyarányú urbanizációval. A hetvenes években a Kárpátok külső előtere valamint a Székelyföld átalakulása volt a leggyorsabb. A hetvenes évek végén kezdtek hozzá olyan területek fejlesztéséhez, amelyek városiasodottsága és népsűrűsége lényegesen elmarad az országos átlagtól. Az Al-Duna mente, Szilágy, Beszterce-Naszód, valamint egyes moldvai megyék gazdasága azóta gyorsan fejlődik, de ma is ezek az ország elmaradott vidékei.

A gazdasági fejlesztés egyoldalúan az iparra koncentrált, e téren sikerült elérni a lakosság gyors foglalkozásváltását. Romániában 1985-ben 1000 lakosra 157 ipari foglalkoztatott jutott, míg Magyarországon csak 140 és

Lengyelországban 120. A 41 megye közül az ország iparosodottsági átlagát 17 haladja meg, de a magyarországi átlagot 23. Kovászna és Hargita megye foglalkozási struktúrájára jellemző, hogy nagyobb az ipari foglalkoztatottak aránya, mint a legiparosodottabb magyar megyében Komáromban, ugyanakkor magasabb a mezőgazdaság aránya, mint a leginkább agrárjellegű Szabolcs-Szatmár megyében. Minél újabb keletű egy megye fejlesztése, annál szélsőségesebb viszonyok uralkodnak a gazdasági struktúrában. Erdély fejlettsége ezért viszonylag homogén a Kárpátok déli előteréhez viszonyítva. Bukarest a kelet-európai régió leginkább munkásjellegű fővárosa.

Az adminisztratív irányítású gazdaságoknak a gyorsított iparosítás mellett másik jellemzője a koncentrált ipartelepekben, nagyvállalatokban gondolkodás. Ezért kisebb települések iparosítása nehézségbe ütközik, mivel ott nem alakítható ki az optimálisnak vélt üzemméret.

Romániában különösen éles a mezőgazdaság ágazati elkülönültsége és a parasztság hátrányos megkülönböztetése. Ennek következtében a falvak fejlődése elmaradt, alig volt lehetőség az épületállomány megújítására, kisüzemek létesítésére. A vezetés modernizációt csak központilag diktált feltételek között, a falusi életformától alapvetően idegen módon tudott elképzelni. Ez jutott kifejezésre az 1968-as és 1988-as falufejlesztési-rombolási tervben.

Közigazgatási reformok, településfejlesztési programok

Központosított gazdaság- és társadalomirányítás esetén különösen nagy jelentőségű az igazgatási szintek hatékony megszervezése. Az alárendelt szintek befolyásának korlátozása a központi hatalmat erősíti. Az egyenrangú területi egységek számának szaporításával egyenletesebb területi erőforráselosztás alakítható ki, és korlátozható a

1. ábra

Románia közigazgatási beosztása

1968-80

1. Alba	Fehér
2. Arad	Arad
3. Argeş	Ardzsés
4. Bacău	Bákó
5. Bihor	Bihar
6. Bistriţa-Năsăud	Beszterce-Naszód
7. Botoşani	Botosan
8. Braşov	Brassó
9. Brăila	Braila
10. Buzău	Buzau
11. Caraş-Severin	Krassó-Szörény
12. Cluj	Kolozsvár
13. Constanţa	Konstanca
14. Covasna	Kovászna
15. Dâmboviţa	Dimbovica

16. Dolj	Dolzs
17. Galați	Galac
18. Gorj	Gorzs
19. Harghita	Hargita
20. Hunedoara	Hunyad
21. Ialomița	Jalomica
22. Iași	Jas
23. Ilfov	Ilfov
24. Maramureș	Máramaros
25. Mehedinți	Mehedinc
26. Mureș	Mars
27. Neamț	Neamc
28. Olt	Olt
29. Prahova	Prahova
30. Satu Mare	Szatmár
31. Sălaj	Szilágy
32. Sibiu	Szeben
33. Suceava	Szucsava
34. Teleorman	Teleorman
35. Timiș	Temes
36. Tulcea	Tulcsa
37. Vaslui	Vaszluj
38. Vâlcea	Vilcsa
39. Vrancea	Vrancsa
40. București	Bukarest

1981-től

a. Ialomița	Jalomica
b. Călărași	Kalaras
c. Bukarest és Ilfov mezőgazdasági körzet	
d. Giurgiu	Dzsurdzsú

középirányító szint alkuereje. 1968. január 1-én Románia 17 tartománya helyett 40 megye (judet) lett a közigazgatási alapegység. Megszűntek a járások, viszont a 13.000 falut összefogó községek számát közel felére, 2705-re csökkentették. A három lépcsős rendszer helyett gyorsabb információáramlást ígérő kétlépcsős rendszer alakult ki. A változások jelentős politikai hatása volt a tartományi vezetők hatalmának megtörése. Az új megyei vezetők a Ceaușescuhoz hű fiatalabb káderek köréből kerültek ki. A megyerendszer bevezetésével megszűnt a Maros-Magyar Autonóm tartomány, Maros és Hargita megye alakult ki a helyén. Székelyföld déli területe Kovászna megye néven vált ki Brassó tartományból. E változásokat

a magyar tartományi vezetők a hatvanas évek végének viszonylag liberális belpolitikai helyzetében nem tekintették a nemzetiségi jogok csökkentésének. A hatalom ekkor még nem használta ki a megosztás és a különstátusz felszámolásából adódó lehetőségeket. A maradék kollektív nemzetiségi jogok elvesztése sokak számára nem látzott nagy áldozatnak, amikor az általános oktatási, publikálási, művelődési lehetőségek rövid időre javultak az országban.

A korábbi tartományok perifériáin elhelyezkedő elmaradott területek kiemelt fejlesztése a megyerendszer létrehozását követően minden ötéves tervben szerepelt. A településhálózat és a települések belső szerkezetének rendezése kilátásba helyezte a városhálózat kiegészítését, a települések népsűrűségének növelését, a falvak lakosságának és épületeinek tömörítését. Egyidejűleg minisztertanácsi határozattal szabályozták a nagyvárosokba évente betelepíthetők számát. Az új lakástörvénnyel lehetővé tették a lakossági eszközök bevonását a városi lakótelepépítésbe, ugyanakkor a nem központi falvakban megtiltották a magánlakás építést. E rendeletcsomag eredményeként összhangban tudták tartani a városok lélekszámát és a lakásépítést, és direkt módon tudták irányítani a városba költözést, a lakosság keveredését. A nagyobb városokban azonban 1966 és 1977 között 10–20 százalékkal többel nőtt a lakosság, mint azt hivatalosan regisztrálták, így az illegális beköltözés, a nem regisztrált lakáshiány továbbra is probléma maradt.

1981-ben a települések és területi egységek maximális élelmiszer-önellátásáról született program. Több város területét kiegészítették agrárvidékkel. Nagyobb közigazgatási átszervezésre került sor Bukarest környékén. A fővároshoz csatolták a volt Ilfov megye egy részét, a maradék Giurgiu megye néven szerepelt tovább. Ezenkívül kettévágták Ialomița megyét, amivel a megyék száma 41-re nőtt.

Az RKP programjai 1967 óta foglalkoznak a településkonzentrációval, azokkal az állami beruházásokkal, melyek megváltoztatják a települések arculatát. A párthatá-

rozat a megyerendszer létrehozásához hasonló súllyal foglalkozott a településrendezéssel is. A településrendezés a legfelső döntéshozás körébe került, hogy a városfejlesztés irányáról döntés szülessen. Ekkor még főleg a városok túl alacsony népsűrűségét kritizálták, mert ez költségessé tette a kommunális beruházásokat. A városoknak alkalmassá kellett válniuk a nagy extenzív iparosítási hullám befogadására, a munkaerő letelepítésére. Új ipari területeket („platformokat”), lakótelepeket kellett elhelyezni, gondoskodni legalább a víz, csatorna és úthálózatról. Ezek a feladatok különösen az 1972-es országos pártkonferencia után kerültek előtérbe, amikor zöld utat kapott a gyorsított iparosítás, legyőzve a fontolva haladó, gazdasági reformokkal kacérkodó irányzatot, kiteljesítve Ceaușescu főtitkár hatalmát.

Az RKP 1967. október 5–6-i ülése elfogadta az „Alapelveket Románia közigazgatási-területi megszervezésének javítására és a falusi helységek szisztematizálására vonatkozólag”. A rendelkezés 1963-ban lépett életbe és ennek huszadik évfordulója kapcsán került azután ismét előtérbe. Már húsz éve leszögezték, hogy a falvakat koncentrált településekké kell tömöríteni, ami lehetővé teszi a népsűrűség növelését, az igénybe vett terület csökkentését; a koncentrált falvoknak alkalmassá kell válniuk arra, hogy nagyüzemi mezőgazdaság központjai legyenek és ipart is befogadjanak. 1968-ban azonban még sem a mezőgazdaság nagyüzemi átalakítása, sem az iparosítás nem érte el a falvakat.

1972-ben az RKP országos konferenciája megállapította, hogy „noha már több éve leszögeztük, hogy új épületek csak a községek belterületén emelhetők, továbbra is mindenki mindenhol épít, a néptanácsok pedig nem gyakorolnak kellő ellenőrzést és nem intézkednek mindazoknak a felelősségre vonásáról, akik megszegik az ország törvényeit ebben a tekintetben.” Példa is elhangzott a Bukarest-Pitești közti út mentén folyamatos település jött létre. A falusi építkezőknek ekkor még több lehetőségük volt mint később, és igyekeztek felhasználni azokat a te-

rületeket, ahol valamilyen közlekedési, infrastrukturális berendezés megkönnyítette a letelepedést.

Szintén az 1972. évi pártkonferencián határoztak a településhálózat fejlesztéséről. Az addigi városszerkezeten túllépő iparosítást akartak kezdeni. Célul tűzték ki, hogy legyen minden megyében négy-öt város, 1990-ig pedig 250 új város alakuljon ki.

Nagy iramban hozzá is kezdtek a fejlesztéshez, mindekelőtt a várossá nyilvánítás megelőlegezésével. A következő évben 40 új várost avattak – a következő tíz évben azonban csak egyet. Az elmaradottabb területeken várossá nyilvánított, tízezres nagyságrendű települések a hetvenes évek végéig nem indultak fejlődésnek, várossá válásuk elakadt. A hetvenes évek második felében a célok között inkább a megyeszékhelyek szocialista, későbbi megfogalmazás szerint nemzeti, illetve legújabbban a „Ceaușescu korszakot” tükröző arculatának kialakítása került előtérbe. Ennek jellegzetes tartozéka a nagy tömegdemonstrációkra alkalmas főtér, a reprezentatív pártház, a gyűléstermet magába foglaló kultúrház, az egyik épületen erkély, ahonnan a „conducător” szólhat népéhez. Az utolsók között, már a nyolcvanas évek közepén került sor a bukaresti városközpont kiépítésére, központjában az állami és pártirányítást egybefoglaló adminisztratív palotával. Az átépítések nyomán megváltozott több város karaktere, hagyományos városképi, műemléki együttesek estek áldozatul az építést megelőző rombolásnak.

A konferencia határozata nyomán 1974-ben a korábbinál szigorúbb településrendezési törvényt hoztak. Ennek továbbfejlesztése 1986-ban ismét csökkentette a beépítésre előíranyzott területet. Ez utóbbi program végrehajtását kívánta felgyorsítani a főtitkár 1988-ban. A program a szervezett fejlesztésre, építésre, a falusi térségek potenciális központjainak városias kiépítésére helyezte a hangsúlyt. Újszerű volt benne, hogy a helyi ipar, kisipar fejlesztését támogatta, kapcsolódva a falusi önellátás eszméjéhez. Az 1986–88-as program agráripari városokról szóló része a hetvenes évekbeli programot eleveníti fel. Még

a fejlesztendő települések száma is közel áll egymáshoz a két programban. Ha az utóbbi tizenöt évben nem is történt várossá nyilvánítás, néhány kijelölt községközpontban folyt már az emeletes házak építése, több falut kiszolgáló oktatási, egészségügyi és kiskereskedelmi hálózat létesítése.¹

A fejlesztési tervekkel szemben, a romániai falurendezési programoknak elsősorban a korlátozó része érvényesült a nyolcvanas évekig: alig épülhetett új ház, a szolgáltatások színvonala messze elmaradt a városokétól, Az alacsony mezőgazdasági jövedelmek következtében a fiatal falusiak a városokba költöztek. A falvakban a hatvanas évek első felében még évi 100 ezernél több lakás épült, a hetvenes évek első felében már csak 35 ezer, tíz évvel később pedig csak 13 ezer. Ennek ellenére még 1985-ben is az ország lakosságának fele falusi lakos volt.

A falurendezési program felgyorsítását a néptanácsi elnökök 1988. március 2–4-i országos konferenciáján elhangzott Ceaușescu beszéd tette közismertté.² Ennek lényeges pontjai a következők:

– „Radikálisan csökkentenünk kell a falvak számát a jelenlegi körülbelül 13000-ről 5–6000-re”

– A mezőgazdasági irányító egységekként szervezett agráripari tanácsok központjaiként 558 „agráripari várost, vagy központot” kell létrehozni. Ezekben kell biztosítani a körzet oktatási, kulturális és egészségügyi ellátását.

– A nem megfelelően használt területeket vissza kell adni a mezőgazdaságnak.

Ezt követően az RKP PVB 1988. április 29-i ülésén szólt Ceaușescu újból a tennivalókról.³

„Közel felére kell csökkenteni a falvak számát, meghatározni a megmaradókat és azok nagyságát – és az összes új épületeket csak ezeken a településeken emeljék, hogy bizonyos idő múlva megvalósuljon a többi falu felszámolása. Ehhez persze hosszabb időre van szükség.” Ez a látszólagos enyhítés is tizenkét évet jelentett. A főtitkár kijelentette, hogy az egész parasztságot be kell kapcsolni az agráripari tanácsok keretébe. A domb és hegyvi-

déken új állami és szövetkezeti farmokat (tehát nem gazdaságokat, hanem azok üzemegységeit) kell létrehozni. „Cselekedjük oly módon, hogy növekedjék a szövetkezeti és állami tulajdon szerepe és erősödjön ez a tulajdonforma a mezőgazdasági termelés minden területén – biztosítsuk, hogy az egész parasztság alapjövedelme szorosan kapcsolódjon a mezőgazdaság szocialista szektorához.” Ezzel tehát a mezőgazdasági terület 9,5 százalékán gazdálkodó, és kis községek keretébe szervezett egyéni gazdálkodók további államosítása menne végbe. (Meg kell jegyezni, hogy az egyéni gazdaságok eddig is tervkötelezettek voltak, földtulajdonosi jogaikat erősen korlátozták.) Felszámolásra kerülne az a mezőgazdasági üzemforma, ami teljesen a kis-falusi léthez kötődik.

A gyakorlati lépésekről sokat elárul a sajtóban indított támogató, magyarázó kampány. A Máramaros megyei néptanács alelnöke arról írt, hogy a megyében Ceaușescu 1986-os látogatása óta felgyorsult a községrendezés és a beépített terület csökkentése.⁴ Felülvizsgálták a beépítési terveket, és 61 százalékkal csökkentették a beépíthető területet. „Ennek alapján a kis és szétszórt települések, valamint a mezőgazdasági területeken lévő egyéni gazdaságok áttelepítésére, csoportosítására vonatkozó megyei programban foglalt előirányzatokat 1987-ben teljes egészében megvalósítottuk, s az így felszabadult területek már vissza is kerültek a mezőgazdasági körforgásba.” Kijelölték a tíz agrár-ipari tanács központját, háromnak elkészítették a rendezési tervét; ezek lesznek a mintatelepülések.

Véletlenszerűen a hivatalossal ellentétes vélemény is megjelenhetett a társadalomtudományi folyóiratban.⁵ Egy empirikus szociológiai vizsgálat kapcsán kifejtik, hogy két-három emeletes lakóépületek nem illeszkednek a falusi életmódhoz, idegenek a parasztok gazdasági szükségleteitől (állattartás, raktározás, autonómiaigény). Ezt kiváltani városi életmódot lehetővé tevő ellátással, hatalmas beruházást igényel és akkor sem találkozik a falusiak vágyaival.

A széleskörű nemzetközi tiltakozás nyilván befolyásolhatta a propaganda hangsúlyainak változását. 1988 ősztől nem felszámolásról beszéltek, hanem központok építéséről. A program elvetését azonban nem határozták el. Ezt azért sem teheték, mert a kizárólag központi tervek szerint, emeletes házakkal, nagy építőipari szervezetekkel folyó román lakásépítés számára nem volt más alkalmas terep a falvakban, mint néhány kiemelt település. A többi faluban az életet a magánkezdeményezés tiltása és az állami ellátás elvonása automatikusan ellehetetlenítette volna. Ebbe az irányba hatott, hogy a falusi telkek nagyságát 300 m²-re korlátozták, ami már nem alkalmas ház körüli mezőgazdasági tevékenységre. A rendszer a falusi „modernizáció” egyetlen útjaként a várossá fejlesztést, azaz az egyéni döntési lehetőség további szűkítését, államosítását kínálja. A mintatelepüléseken az új épületek vízellátása, fűtése, a lakosság élelmezése megoldatlan, az emberek a korábbinál bizonytalanabb helyzetbe kerülnek. A szelektív és államilag diktált urbanizáció fokozza város és falu különbségét, kiegészíti a gazdaságpolitika parasztellenességét.

A központosított ellátás-fejlesztésnek megvolt a nyugati előképe. A központi helyek elmélete, a településgazdaságossági vizsgálatok bizonyos funkciókat az ellátandó lakosok számához kötöttek. Egy polgári szabadságjogokon és piacgazdaságon alapuló országban azonban mindez nem homogenizálást, a lakosság és a gazdaság totális adminisztratív alárendelését jelenti. A központi és a helyi állami fejlesztések a kommunális szférára szorítkoztak ill. a kommunikáció feltételeit javították. A termelőerőket nem helyhez kötötték, hanem mobilitásukat fokozták. A gazdaság és az egyén ehhez alkalmazkodott, többnyire elfogadta, alakította. A fejlődés organikus módon ment végbe. A kis települések jó része lakóhelyként és üdülőkörzetként olyan funkciókat őrzött meg vagy fejlesztett ki, amik az általános urbanizálódás és iparosodás időszakában is vonzóvá tették őket, sőt növekedésüket is gerjesztették.

A kelet-európai szocialista településhálózat-fejlesztési gyakorlat az államigazgatás és a gazdasági mechanizmus vertikális függőségi viszonyok szerinti szerveződését másolta. A mezőgazdaságban és az iparban az irányító szervek igyekeztek csökkenteni az alárendelt egységek számát, valamilyen homogénnek tűnő profil szerint összevonva őket. A települések fejlődésének irányításában is ez a gyakorlat uralkodott. Az adminisztratív hierarchiát erősítette az anyagi források redisztribúciójától való függés. A felsőbb szint előszeretettel tartott vissza eszközöket saját céljaira. Így a községek szintjén is érvényesült az alá-fölé rendeltség, még akkor is, ha a központi tervezés településcsoportokban és azokon belül egyenlő jogú településekkel számolt. (A hetvenes évek második felében pl. Magyarországon és Bulgáriában.) A társadalmi kezdeményezések háttérbe szorultak, a falut erőteljes jövedelemelvonás sújtotta. A magyar településhálózat-fejlesztés múltjából közismert a tanyafelszámolási kampány és az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció, melynek nyomán a falvak felétől elvették a tanácsot, az iskolát és az orvost. E politikát, hivatalosan csak a nyolcvanas években vetették el. Hasonló átértékelés ment végbe utóbb Lengyelországban és Bulgáriában is. Románia tehát egy korábban általános kelet-európai gyakorlatnak megfelelően cselekedett, a rá jellemző radikális formában. Egyik kelet-európai ország radikalizmusa sem ment el odáig, hogy a központi forrásokból gazdaságtalanul működtethető településeket, lakóhelyként is fel kívánta volna számolni.

A diktátor halálával a program lekerült a napirendről. Megmaradt néhány Bukarest környéki település mintalakótelepe és 28 település friss városi státusza. Utóbbiak – köztük Ceaușescu szülőfaluja, Scornicești – a Nagy Nemzetgyűlés 1989. április 18-i határozatával váltak várossá. Ezek általában városiányos területek mikro-központjai. Az örökségnek nem is ezek a legfájóbb pontjai, hanem a városközpontok átépítésekor lerombolt épületegyüttesek, túliparosított, de infrastruktúrával rosszul ellátott nagyvárosok, a halmozódó környezeti ártalmak a

düledező falvak. Nagyarányú eszköz-átcsoportosítással is évekig tarthat, amíg kiegyensúlyozottabb viszonyokat teremtenek.

A népesség területi mozgása

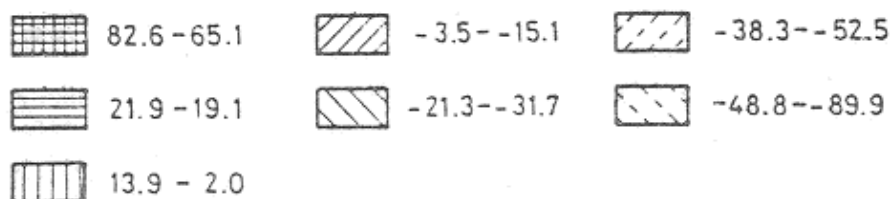
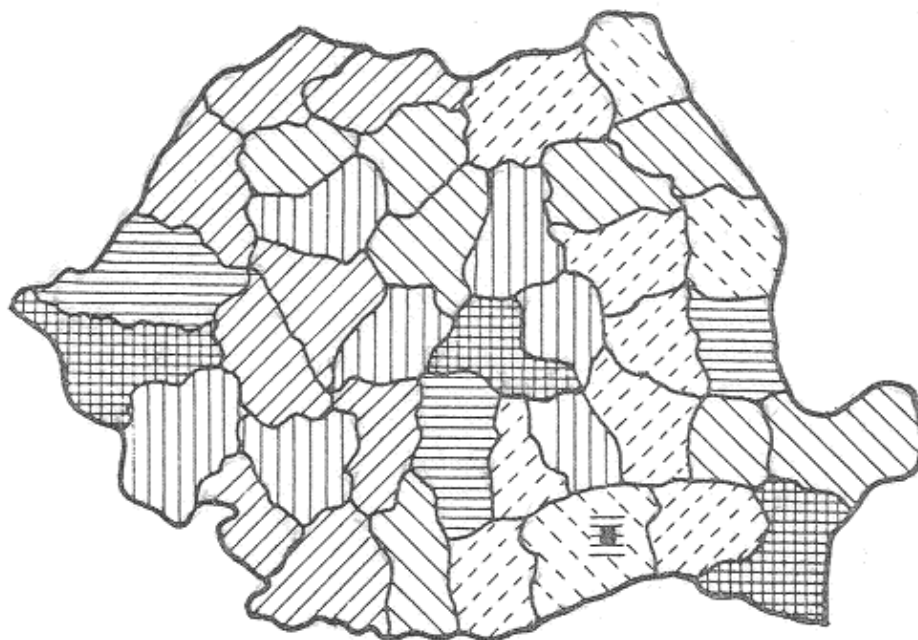
A népszámlálási eredmények feldolgozásával a Ceaușescu hatalomrakerülését követő első évtized területi népesedési és vándorlási folyamatai tárhatók fel. 1977-ben tartották a legutolsó népszámlálást, azóta gyérülő és esetleges az információ.

1966 és 1977 között Románia évi 11 ezrelékes népszaporulatával Európa egyik leggyorsabban szaporodó országa volt. Területileg a népesség nagyobb gyarapodása egybeesett az ország fejlesztésben élenjáró megyéivel és városaival. Az 1966-os abortusztilalom hatására főleg a nagyvárosi népesség születési rátája nőtt. A városba vándorlók korösszetétele is nagyobb termékenységet eredményezett. A gyors természetes szaporulatú északkeleti országrész lemaradt a fejlődésben, így az elvándorlás fokozódott, a népesség stagnált, vagy csökkent. Országszerete a vándorlás és nem a természetes szaporulat határozta meg a népesség növekedését.

A városlakók aránya a vizsgált 11 év alatt 38,2 százalékról 47,4 százalékra nőtt. Leggyorsabban az 50–100 ezer közötti lakosság számú új megyeszékhelyek lakossága gyarapodott. Az urbanizáció együttjárt a falusi térségek népességvesztésével. Különösen az alacsony természetes szaporulatú, iparvidéktől távoli erdélyi falvak népessége csökkent. A népesség területi mozgása 1969 és 1974 között igen gyors volt, utóbb 1000 lakosra számítva elérte a 18 főt. 1974-től kezdve, az újabb korlátozó intézkedések és a decentralizáltabb munkahelyteremtés következtében 14 főre csökkent. Sajnos újabb információ nem áll rendelkezésre, de feltételezhető, hogy a nyolcvanas évek vál-

2. ábra

Megyék közti vándorlási szaldó 1966–77
(ezer fő; Bukarest + 400.000 fő)

sága, és költözéskorlátozó intézkedései következtében tovább csökkent a lakosság önkéntes helyváltoztatása.

A megyék közti vándorlás szaldója 1966 és 1977 között legnagyobb pozitív értéket Bukarestben, Temes, Brassó és Konstanța megyékben mutatott. Egyes gyorsan fejlesztett megyék a jelentős beruházások ellenére sem tudták felszívni népességnövekményüket és negatív migrációs szaldót könyveltek el (Iași, Dîmbovița). Az elvándorlás által leginkább érintett megyék Tulcea, Vaslui és Teleor-

man voltak. Az államilag irányított migráció fő forrásvidéke az elmaradott moldvai megyék voltak, ahonnan ezerszámra költöztették a családokat számos erdélyi városba. Ugyanakkor az erdélyi nagyvárosok bevándorlójának területi megoszlása inkább azt mutatja, hogy a megyén, illetve országrészen belülről származik a betelepülők túlnyomó többsége.

1977 és 1985 között a városlakók részaránya az összlakosságon belül 43,6 százalékról 50 százalékra nőtt, miközben a városok száma gyakorlatilag azonos maradt. A városlakók között a 20 ezer lakos alatti kisvárosokban élők aránya tovább csökkent, sőt a középvárosok (20–100 ezer lakos között) népességaránya sem nőtt. A beköltözések korlátozása ellenére gyorsan nőtt azonban a nagyvárosok száma és népességaránya, nyilván irányítás és a lakáslehetőségek hatására. Változatlanul magas az ideiglenes bejelentővel ott tartózkodók száma, főleg a bukaresti építkezésekre érkezik több tízezer munkás, katonai behívóval. A nyolcvanas évek közepén a gazdaság lefékeződése viszonylag stabil térszerkezetet eredményez. Változatlanul napirenden van a népesség átírányítása, azaz keverése. A munkahelykijelölés és az ehhez kapcsolódó lakóhelyváltás kényszere újabban a Székelyföld szakmunkásait is érinti.

Az ipar területi szerkezete

A hetvenes évek gyors és decentralizált iparosítása következtében az ipari foglalkoztatottság területi szóródása csökkent. A decentralizációban ebben az időszakban a kitermelőipar és a faipar helyett a könnyűipar és a gépipar játszotta a főszerepet. Az iparfejlesztés általános szerkezetváltását tükrözve, a hetvenes évek közepén a legtöbb megye ipari palettáján a gépipar jelentette az új színt. Míg az ágazat termelésének 1960-ban és 1970-ben egyaránt fele származott a hagyományos ipari tengely

megyéből, 1985-ben már csak 43 százaléka. Botoșani, Teleorman és Ialomița megyékben az egyszerűbb gépek gyártása és a könnyűipar voltak a munkássá válás iskolái.

Az elmaradottabb területek iparfejlesztése azonban mégis inkább tőke-, mint munkaintenzív volt. A nehézipart tették meg fő fejlesztéshordozónak, így az újonnan iparosodott megyék nagyobb hányadot képviselnek az ország ipari termeléséből, mint az ipari létszámból. A hagyományos ipari központok, különösen Erdély középső sávjában, sokat megőriztek könnyűipari hagyományaikból, kiegyensúlyozottabb iparszerkezetükből.

Egy területi fejlettségi vizsgálatból⁶ és szociográfiai írásokból is kitűnik, hogy Észak-Erdélynek még az ötvenes években is kedvező adottságai voltak a gyors ütemű gyáripari fejlődéshez. Ezek közé tartoztak a társadalmi-kulturális fejlettségen (iskolázottság, infrastruktúra) kívül a kisipar és a falusi háziipar tradíciói, az önálló parasztgazdálkodás magasabb termelési kultúrája. Ugyanakkor megvolt az iparosítás iránti szükséglet is, mivel számos vidék rossz mezőgazdasági adottságú, így a gyéresebb mezőgazdasági népsűrűség is túlnépesedést jelentett. A romániai iparosítás jelentős hatékonyság-veszteségének kell tekintenünk az észak-erdélyi feldolgozóipar késedelmes fejlesztését.

A hetvenes évek második felében már viszonylag kisebb városok is kaptak ipari üzemeket. A munkaerőszükséglet – akárcsak korábban – most is rendre jóval fölülmulta a helyi munkaerőpotenciált, ezért a környező településekről szerveztek ingázást, vagy távolabbi országrészekről telepítettek át népességet.

A megyéket vezető ipari ágazataik szerint szakosították. Brassó, Szeben és Bukarest ipari termelésének közel vagy több mint fele a gépiparból származik. Prahova, Argeș és Bacău a vegyipar központjai. Az egyirányú fejlesztés ellenére viszonylag komplex ipari struktúra maradt fenn Szatmár, Bihar és Hargita megyékben. Kovászna viszont erőteljesen függ Brassó vonzásától. Regionális gép-önellátásra gondolva telepítették a nagy nehézsúlyú gépgyártó kombinátokat Iași-ba, Craiovára és Kolozsvárra. Egy-egy

ország rész termelőeszköz-szükségletét a területen belülről kívánták kielégíteni, az autark iparfejlesztés országon belül is érvényesült.

A nyolcvanas évek első felében az ipari decentralizáció lefékeződött. (2. táblázat) Egyrészt csökkentek a beruházások a korábnál jóval kevesebbet fordítottak az ipar elterjesztésére. Az ötéves tervek decentralizációs programjai 1980-ra és 1985-re sem teljesültek egészen. Az ipar területi megoszlását utóbb a kapacitáskihasználás lehetősége, az importanyag és energiaellátás határozta be. Az ipari foglalkoztatottság területi szóródása viszonylag magas szinten stabilizálódott. (Akkora, mint Magyarországon volt 1968-ban, a nagy vidéki ipartelepítési kampány előtt. Ezen a jelenlegi lassú gazdasági növekedés és nagyüzemi ipartelepítési gyakorlat mellett már nem lehet Romániában változtatni.)

A termelés területi megoszlása is stabilizálódott, nem zajlottak nagy arányú súlypont-átrendeződések. A megyék termelési eredményei azonban ingadozó képet mutatnak az importanyag- és energiaellátástól függően. A statisztikák ugyan nem tükrözik a kapacitás-kihasználás problémáit, a hagyományos alapokon fejlődött erdélyi ipar viszonylag stabilan bővülő termeléséből azonban kimutatható, hogy e terület energiaintenzitása kisebb, exportképessége pedig nagyobb a többi fejlett területeknél. Ugyanakkor a szocialista iparosítás során gyökeresen átalakított és radikálisan kibővített brassói traktor- és teherautógyártás termelése stagnál. A gyártmányok műszaki színvonala elmaradt a követelményekről, exportlehetőségei csökkentek. A helyi és országos problémák halmozódása 1987 novemberben munkásmegmozdulásokban jutott kifejezésre.

A nyolcvanas évek kiemelten fejlesztett iparága a bányászat, amitől a vezetés nagyobb mérvű energia- és nyersanyag-önellátást várt. Ugyanakkor éppen ebben az időszakban vált nyilvánvalóvá, hogy egyes termelési körzetek adott technológia mellett kimerülnek. Az ipari termelés leglassabb növekedése Prahovában (kőolajbányászat), Hunyadban, Krassó-Szörényben, (szénbányászat,

vasipar) regisztrálható. A legdinamikusabban Gorj megyében bővült az ipari termelés, az új lignitbányászati körzetnek köszönhetően.

2. táblázat

Az ipar fő termelési körzetei (Részarány az ország termelési értékéből 1970 és 1975: 1963-as árakon, 1980 és 1985: az évi árakon)

Csoport	Megyék száma	1970 ¹	1975	1980	1985
1. Hagyományos ² nagytermelők	5	254,4	19,1	23,2	21,9
Bukarest	1	17,5	17,6	15,0	13,5
2. Hagyományos kisebb termelők	5	14,2	12,7	12,9	11,7
3. Új ³ jelentős termelők	7	20,4	22,1	21,6	23,1
4. Legújabb ⁴ jelentős termelők	4	5,6	7,7	7,9	8,1
5. Összesen (1+2+3+4)	22	83,1	79,2	80,6	78,3
6. Kevésbé iparosodott	18	16,9	20,8	19,4	21,7

Hagyományos nagytermelők: Brassó, Szeben, Prahova, Temes, Hunyad

Hagyományos kisebb termelők: Arad, Bihar, Krassó-Szörény, Kolozs, Maros

Új jelentős termelők: Argeş, Bacău, Konstanţa, Dolj, Galaţi, Iaşi, Neamţ

Legújabb jelentős termelők: Buzău, Dîmboviţa, Olt, Suceava

¹ Az 1970-es és az 1975-ös adat összehasonlítható. Ezt követően a termelési árak változása felértékelte a nehézipari körzetek súlyát.

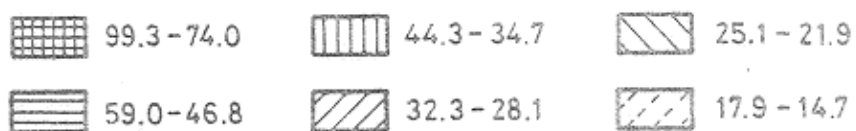
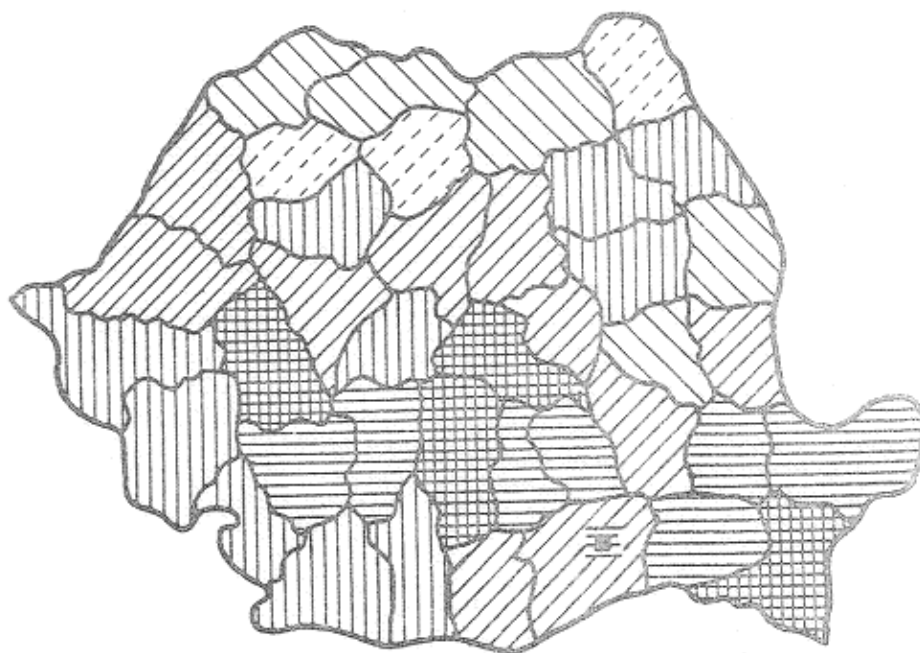
² Hagyományos termelő: háború előtt kiépült ipar

³ Új termelő: a hatvanas években iparosították

⁴ Legújabb termelő: a hetvenes években iparosították

3. ábra

*Egy lakosra jutó beruházás a szocialista szektorban
1968–76 (1000 lei, 1963-as árakon)*

A gazdasági helyzetet meghazudtolva épült a nyolcvanas években a Duna–Fekete-tenger csatorna. Acélmű, petrokémiai kombinát és atomerőmű készült vagy épül ezen a korábban mezőgazdasági területen. A tengerparti telepítés lehetővé teszi, hogy az itt feldolgozott importált nyersanyagot azonnal exportálják.

Az életkörülmények területi megoszlása a nyolcvanas évek közepén

A nyolcvanas évek eleje óta tartó fogyasztáskorlátozás miatt át kell értékelni az életkörülmények hagyományos mennyiségi mutatóinak érvényét. A lakásviszonyok nem jellemezhetők a távfűtésbe bekapcsolt épületek számával, ha maximum 14 fokra fűtik azokat és csak másnaponként van melegvíz. Az egészségügyi ellátás alig jellemezhető a kórházi ágyak számával, ha nincs gyógyszer és műtét közben kimarad az áram.

A fogyasztás színvonala megyénként változó, az önellátás miatt bizonyos termelő körzetek jobb helyzetben lehetnek. Az állami kiskereskedelem és elosztási rendszer a települések adminisztratív státusza és ipari jellege szerint differenciál. Ezért a fővárosban és néhány ipari körzetben valamivel jobb az ellátás mint országosan. Nagyobb vállalatok is próbálnak termékeikért élelmiszert szerezni.

Mindezt előrebocsátva is hasznos az utolsó statisztikailag leírható évet, 1985-öt megvizsgálni az anyagi életkörülményeket alakító tényezők területi megoszlása szerint. Minden mutató erőteljesen korrelál a városisodottsággal és az iparosodottsággal. Különösen egyértelmű a kapcsolat a középiskolások aránya és a vezetékes vízellátás esetében. A gázellátás ezzel szemben a termelési körzetek szerint alakul. A többi mutatót a 41 megye sorrendje alapján elemeztem.

Minden mutató szerint az első tíz közötti helyezést ért el Bukarest és Kolozs megye, ami a főváros esetében nem meglepő, kevésbé vártuk viszont Kolozsvár kiemelkedő helyzetét. Brassó és Szeben megyék a kórházi ágyak számát kivéve szintén az első tíz között vannak. A kedvező arányú csecsemőhalandóság és az átlagnál magasabb várható életkor azonban viszonylag jó ellátásra enged következtetni. A csecsemőhalandóságot kivéve minden mutató alapján az élbolyban található Hunyad és Prahova megye. A szénbányászat és vasipar, valamint a vegyipar legfontosabb körzetei valószínűleg az átlagnál jóval na-

gyobb környezetszennyeződésük miatt kerültek ebbe a pozícióba.

Következő kategóriába tartoznak azok a megyék – Temes, Maros, Hargita, Krassó-Szörény, Fehér – amelyek minden mutató szerint az első 15 között vannak. Az utóbbiak rossz tv-ellátottsága a hegyvidéki vételi viszonyok megbízhatatlanságával függhet össze.

Szilágy és Beszterce-Naszód kivételével a többi erdélyi megye az első 20 helyezett közé kerül, tehát az ország jobban ellátott feléhez tartozik. A városiasodottság alapján elért helyezési szám meghaladja az iparosodottság alapján elért helyezési számot, ami szintén az országotól eltérő, kedvező tendencia. Az iparosodottság főlénye tapasztalható azonban itt is az újonnan iparosodott, nagyobb várossal nem rendelkező Hargita és Kovászna megyékben.

Az Erdélyen kívüli országrészek legfejlettebb megyéi a 15–25. helyen állnak. Azok a megyék, amelyeknek székhelye korábban tartományi székhely volt, viszonylag előrébb helyezkednek el, itt a városiasodottság meghaladja az iparosodottságot (Dolj, Constața, Iași). Az utóbbi húsz év iparosításában élenjáró megyék (Argeș, Dîmbovița, Neamț) ellátottsági mutatói messze elmaradnak az iparosodottság alapján várhatótól. A legelmaradottabb 15 megyében – pl. a még nagyrészt mezőgazdasági és falusias jellegű déli, Duna menti sávban – az ellátottsági mutatók 30–50 százalékkal rosszabbak az országos átlagnál.

A román fejlesztési politika az ország egyes területein nagyobb ágazati inhomogenitást eredményez, mint mássutt. Negyven év után is átüt a hagyományos térszerkezet, különösen mivel az első húsz évben nagyrészt annak tartalékaira támaszkodtak. Az ország elmaradottabb részein az infrastrukturális szegénység és a közeli munkalehetőségek hiánya a fő probléma. A falvak gazdasági és társadalmi felemelkedésére az adott ideológia keretei között nem sikerült széles körben elfogadható, csak koncentrált megoldást találni. A hetvenes évek folyamán még városalakóvá válva, bekerülve az állami ellátási hálóba, a fiatal generációk javíthattak élet és munkakörülményeiken. A

nyolcvanas évekre ennek lehetősége a városok túlzott növekedése és gazdasági fejlődésének lelassulása miatt beszűkült. Ugyanakkor a városi szolgáltatások leromlottak, vonzerejük megszűnt, a falusihoz hasonló életformák és életkörülmények kezdtek terjedni. A központi tervekben szereplő további urbanizációs célok és a gyakorlati ruralizációs tendenciák ellentmondása feloldhatatlan volt.

Hasonlóképpen ellentmondásos a forradalom utáni kormány helyzete. Az igazságtétel azt kívánja, hogy a falvak és a mezőgazdaság javára csoportosítson át eszközöket. Az aktív tömegek viszont a városokban követelik soruk jobbra fordulását. A városi életkörülményeket központi forrásokból kell javítani, a falvakat egyelőre elég nem elnyomni, teret engedve a magántermelésnek és a piacozásnak.